

NEKE KARAKTERISTIKE DOŽIVLJAJNIH ASPEKATA POJMOVA «DOBAR», «LOŠ» I «ZAO» KOD PREDŠKOLSKE DJECE

*Zvezdana Veselinović, prof. psihologije
Dječji vrtić »Maslačak»,
Zaprešić*

*Mr. sc. Joško Sindik, psiholog savjetnik,
Dječji vrtić »Trnoružica» i Dječji vrtić »Maksimir»,
Zagreb*

S a ž e t a k

Pojmovi «dobar», «loš» i «zao», često predstavljaju bitnu osnovicu moralnog razvoja djeteta. Kod djece predškolske dobi, doživljaj ovih pojmova ovisi o karakteristikama kognitivnog i emocionalnog, te socijalnog razvoja djeteta. Međutim, značajnu ulogu u formiranju djetetovog doživljaja ovih pojmova imaju osobe koje dijete odgajaju: roditelji, članovi uže obitelji i rodbine, te odgojitelji u dječjem vrtiću.

Osnovni cilj ovog rada je utvrđivanje karakteristika djetetovog doživljaja pojmova «dobar», «loš» i «zao», s aspekta karakteristika i ponašanja osoba koje se mogu opisati tim pojmovima. Ispitano je 52 djece iz DV «Maslačak» u Zaprešiću, starije vrtićke dobi (5,5 do 7 godina), koji su redoviti polaznici vrtića. Primijenjen je Upitnik SERGIOLEONE s 156 varijabli istraživanja opisuju karakteristike osoba te ponašanja koja se mogu opisati pridjevima DOBAR LOŠ ZAO. Metoda obrade podataka: aritmetičke sredine i standardne devijacije, ANOVA, Pearsonove korelacije.

Svi pojmovi se općenito više definiraju afirmativno (dakle, ne kroz negaciju), te na temelju aktivnosti. Međutim, pronađene su statistički značajne razlike u doživljaju pojmova «dobar», «loš» i «zao». Najveća razlika je redovito pronađena između doživljaja pojmova DOBAR i ZAO, dok je status pojma LOŠ katkad bliskiji DOBAR, a katkad ZAO. Premda istraživanje ima ograničenja u mogućnosti generalizacije, da se zaključiti sljedeće: (1) postoji značajna razlika u doživljaju pojmova «dobar», «loš» i «zao», kod djece predškolske dobi; (2) dječaci i djevojčice podjednako doživljavaju te pojmove; (3) ovi pojmovi su još nedovoljno jasno definirani kod predškolske djece.

Ključne riječi: *moralni razvoj, pojmovi, doživljaj, predškolski, djeca*

UVOD

Doživljaj i razvijenost pojmova o tome što znači biti «dobar», «loš» i «zao», predstavljaju bitne pokazatelje faze moralnog razvoja i vrste moralnog rasuđivanja djeteta. Kod djece predškolske dobi, doživljaj ovih pojmova ovisi o karakteristikama kognitivnog i emocionalnog, te socijalnog razvoja djeteta (Markočić i suradnici, 1987). Značajnu ulogu u formiranju djetetovog doživljaja ovih pojmova imaju osobe koje dijele odgajaju: roditelji, članovi uže obitelji i rodbine, te odgojitelji u dječjem vrtiću.

Djetetovo poimanje dobra i zla mijenja se u različitim aspektima njegova razvoja. U 2. godini života djeca pokazuju znakove savjesti (unutarnjeg “kontrolora” koji prosuđuje što je dobro, a što zlo i koji upravlja ponašanjem u skladu s tim prosudbama). Preduvjet razvoja savjesti je sazrijevanje djetetova razumijevanja i mišljenja. Nužno je i osvješćivanje “zla”. Za to je potrebno da dijete stekne osjećaj vlastite osobe. Prihvatanjem, toplinom i dosljednošću okolina pomaže djetetu da razvije osjećaj vlastitog identiteta i vrijednosti i prihvati sebe. Dijete koje je razvilo pozitivan osjećaj vlastitog identiteta sposobno je prihvatiti sustav vrijednosti roditelja. Odobravanje roditelja zbog njegovih dobrih postupaka dijete ugrađuje u sliku “dobro - ja”, a roditeljsko neodobravanje povezuje s onim što doživljava kao “zločesto - ja”. Iz tih iskustava ono izgrađuje sve složenije spoznaje dobra i zla, što se u početku postiže kažnjavanjem pogrešnog ponašanja, uz obrazloženje zašto je takvo ponašanje loše. U slijedećoj, naprednijoj fazi, dijete valja upozoravati na mogućnosti dobrog ponašanja, uz obrazloženje zašto je to ponašanje dobro (osvješćivanje “dobra”). Uz to je nužno da dijete razumije i doživi emocionalne posljedice dobrog i lošeg čina: kako se osjeća žrtva ili primatelj dobročinstva, a kako se osjeća počinitelj zla ili dobročinitelj. Dijete takvo razumijevanje postiže uživljavanjem u situaciju, ulogu i osjećaje drugih.

Istraživanja moralnog razvoja usmjerena su ili na moralno ponašanje (nastoji se istražiti razlozi i faktori dječjeg moralnog postupanja), ili na moralno rasuđivanje (način dječjeg razmišljanja o vlastitim i tuđim postupcima; dječja sposobnost analize moralne situacije i odgovaranje na pitanje poput: Je li neki postupak bio dobar ili ne? i sl.).

Mnoge vrste teorija bave se tumačenjem moralnog razvoja djeteta: kognitivističko – razvojne, teorije o utjecaju okoline i učenja, etološke. Kognitivističko – razvojne teorije karakterizira povezanost moralnog i kognitivnog razvoja, a moralni razvoj opisuju kroz situacijsku dosljednost, slaganje moralnih uvjerenja i postupaka, razvoj kroz faze. Dvije takve teorije se najčešće spominju u literaturi: Kohlbergova i Piagetova (prema Vasta i ostali, 1998; Furlan, 1984; Ornstein, 2001; Nikolić, 1990).

Prema Piagetovoj teoriji, četiri su faze moralnog razvoja. U prvoj fazi (od 2. do 4. godine) djeca ne shvaćaju što je to moralnost. Uglavnom se igraju igara koje nemaju formalna pravila, premda katkad uvode ograničenja koja su dio igre. U drugoj (faza moralnog realizma) (od 5. do 7. godine) djeca misle da su pravila nepromjenljiva, izvana nametnuta i ne preispituju njihov smisao ili ispravnost. Moralne procjene temelje na objektivnim aspektima situacije (tzv. objektivna odgovornost) – postupke koji uzrokuju veću štetu smatraju moralno lošijima neovisno o motivima ili namjerama likova. U trećoj fazi (moralnog relativizma) (od 8. do 11. godine) djeca uzimaju u obzir i namjere pojedinca, dakle objektivne činitelje. U posljednjoj fazi djeca mogu stvarati nova pravi-

la. To im omogućuje već razvijena sposobnost formalnih operacija. Dječje moralno ra-
suđivanje proteže se i na zamišljanje mogućih situacija te na pitanja koja se tiču cijelog
društva (Vasta i ostali, 1998.).

Prema Kohlbergovoj teoriji, tri su stupnja moralnog razvoja: pretkonvencionalni
ili predmoralni, konvencionalni i načelni ili autonomni stupanj.

DRUŠTVENA KOMPONENTA

PRETKONVENCIONALNA RAZINA

1. FAZA

HETERONOMNA MORALNOST: djeca ne
mogu razmatrati situaciju s različitog stajališta

2.FAZA

INDIVIDUALNOST I

INSTRUMENTALNOST: djeca shvaćaju da
ljudi imaju različite potrebe i stajališta, ali sebe
ne mogu staviti u njihovu kožu.

KONVENCIONALNA RAZINA

3. FAZA

PRILAGOĐAVANJE DRUGIMA: U stanju je
staviti se u tuđu kožu. Shvaća da dogovor dvoje
ljudi može biti važniji od pojedinačnih interesa

4. FAZA

RED I ZAKON: moralnost se procjenjuje
uzimajući u obzir društveni sustav i ono što je
potrebno za opstanak društva.

POSTKONVENCIONALNA RAZINA

5. FAZA

DRUŠTVENI UGOVOR: Shvaća se da nemaju
svi iste vrijednosti i stavove, ali drže da svi
imaju jednako pravo na postojanje.

6. FAZA

UNIVERZALNA ETIČKA PRAVILA: Ljudi
donose moralne odluke u skladu s osobnim
pravilima poštenja i pravde. Svaki pojedinac ima
svoju vrijednost i treba ga poštivati neovisno o
njegovim osobinama i uvjerenjima.

MORALNA KOMPONENTA

PRETKONVENCIONALNA RAZINA

1. FAZA

HETERONOMNA MORALNOST: djeca ne
mogu razmatrati situaciju s različitog stajališta

2.FAZA

INDIVIDUALNOST I

INSTRUMENTALNOST: djeca shvaćaju da
ljudi imaju različite potrebe i stajališta, ali sebe
ne mogu staviti u njihovu kožu.

KONVENCIONALNA RAZINA

3. FAZA

PRILAGOĐAVANJE DRUGIMA: U stanju je
staviti se u tuđu kožu. Shvaća da dogovor dvoje
ljudi može biti važniji od pojedinačnih interesa

4. FAZA

RED I ZAKON: moralnost se procjenjuje
uzimajući u obzir društveni sustav i ono što je
potrebno za opstanak društva.

POSTKONVENCIONALNA RAZINA

5. FAZA

DRUŠTVENI UGOVOR: Shvaća se da nemaju
svi iste vrijednosti i stavove, ali drže da svi
imaju jednako pravo na postojanje.

6. FAZA

UNIVERZALNA ETIČKA PRAVILA: Ljudi
donose moralne odluke u skladu s osobnim
pravilima

U pretkonvencionalnom stupnju, u prvoj fazi dijete se u moralnim dilemama ori-
jentira na izbjegavanje negativnih posljedica, dok u drugoj fazi teži postići priznanja ili
nagrade. U konvencionalnom stupnju, dijete u trećoj fazi moralnog razvoja nastoji biti
«dobar dječak ili djevojčica», dok se u četvrtoj fazi nastoji rukovoditi postojećim pravi-
lima ili konvencijama. U svim opisanim fazama u prva dva stupnja moralnog razvoja,
dijete ne preispituje namjere onog koji je počinio nekakav akt koji se moralno vrednuje.

S razvojnog aspekta, u trećoj godini života djeteta (Furlan, 1984) javljaju se elementi moralnog rasuđivanja: dijete te dobi na ljude i događaje gleda kao na dobre i zle. Ukoliko postupke nekog lika iz priče ne mogu svrstati u te dvije kategorije, postavljaju pitanje: «Je li on dobar ili zločest?». U trećoj i u četvrtoj godini dijete još uvijek nema postojanog osjećaja krivice: on se pojavljuje samo pred osobama koje su određene postupke proglasile pogrešnima i to samo kad one to izražavaju. Tako i štetu nanесenu drugom djetetu dijete prepoznaje samo po reakcijama drugih. Postupke koji uzrokuju veću štetu smatra moralno lošijima, neovisno o motivima i namjerama počinitelja. Djeca te dobi mogu poštovati dogovorena pravila, ali im pristupaju «kruto», ne ispitujući smisao i ispravnost i ne mijenjajući ih. To je tzv. predmoralni period (Kohlberg), odnosno prva faza moralnog razvoja (Piaget). Predškolska djeca starije vrtičke dobi, dakle u šestoj i sedmoj godini života, moralno rasuđuju na način karakterističan za fazu moralnog realizma (Piagetova teorija), odnosno na način karakterističan za drugu fazu (prekonvencionalnog stupnja), odnosno za treću fazu (početna faza konvencionalnog stupnja) Kohlbergove teorije (Vasta i ostali, 1998). Dakle, u toj dobi djeca neprihvatljivim djelima pripisuju tzv. objektivnu odgovornost, uzimajući u obzir jedino fizičke posljedice postupka. U procjeni postupka koriste načelo bezuvjetne pravde (crno-bijelo vrednovanje).

Da bi se informacija o «dobrom» i «lošem» ponašanju ili osobama prenijela s informatora (odraslog, najčešće roditelja ili odgojitelja djeteta) do informiranog (djeteta), važan je način na koji je ta poruka prenesena. Dakle, na djetetu razumljiv način potrebno je prenijeti poruku o željenom obliku njegova ponašanja u nekoj situaciji. S obzirom da humanistička orijentacija u odgoju i obrazovanju predškolske djece podrazumijeva pozitivno stimuliranje psihofizičkog razvoja, uz bezuvjetno uvažavanje djeteta kao specifičnog individuuma, primjenom DA-poruka, stimuliranje pozitivnog djetetovog samopojmanja (Programsko usmjerenje, 1991; Markočić i suradnici, 1987) za očekivati je da bi i djeca mogla definirati pojmove DOBAR, LOŠ i ZAO u tom kontekstu.

CILJ

Provedeno istraživanje nije «klasično» istraživanje koje preispituje namjere i posljedice moralnog rasuđivanja djece u nekim specifičnim situacijama. Cilj istraživanja više je bio usmjeren na istraživanje karakteristika djetetovog doživljaja ovih «temeljnih» pojmova za moralno rasuđivanje, te odgojno-obrazovnih aspekta tih pojmova.

PROBLEMI

1. Utvrditi osnovna obilježja pojmova DOBAR LOŠ ZAO kod djece predškolske dobi:
  - a. Koje karakteristike ima osoba koju se može opisati pridjevima DOBAR LOŠ ZAO.
  - b. Kakva ponašanja kod sebe prepoznaje dijete kada se ponaša kao DOBAR LOŠ ZAO.

c. U odnosu na koga djeca pokazuju ponašanja koja se mogu opisati kao DOBAR LOŠ ZAO.

d. Kako se dijete ponaša u odnosu na majku, oca, odnosno odgojitelja u vrtiću, kad se njegovo ponašanje može opisati pridjevom DOBAR.

2. Utvrditi postoji li razlika između vrsta definicija varijabli, prema dihotomijama AFIRMATIVNO/NEGACIJA, te AKTIVNOST/OSOBI, u području:

a. karakteristike koje ima osoba koju se može opisati pridjevima DOBAR LOŠ ZAO.

b. ponašanja koja pokazuje osoba s karakteristikama DOBAR LOŠ ZAO.

c. karakteristike ponašanja djeteta u odnosu na majku, oca, odnosno odgojitelja u vrtiću, kad se njegovo ponašanje može opisati pridjevom DOBAR.

3. Utvrditi korelacije svih varijabli sa spolom djeteta, te međusobne povezanosti skupina varijabli za:

a. karakteristike koje ima osoba koju se može opisati pridjevima DOBAR LOŠ ZAO.

b. ponašanja koja pokazuje osoba s karakteristikama DOBAR LOŠ ZAO.

c. osobe u odnosu na koje djeca pokazuju ponašanja koja se mogu opisati kao DOBAR LOŠ ZAO.

d. karakteristike ponašanja djeteta u odnosu na majku, oca, odnosno odgojitelja u vrtiću, kad se njegovo ponašanje može opisati pridjevom DOBAR.

METODE I ISPITANICI

Podaci su prikupljeni Upitnikom za djecu "SERGIOLEONE" (Veselinović, Sindik, 2005.) tijekom 2005. godine. Upitnik se sastoji od 12 pitanja otvorenog tipa, a primijenila ga je glavna autorica u individualnom ispitivanju djece. Ispitano je 52 djece DV «Maslačak», Zaprešić, starije vrtićke dobi, od 5.5 do 7 godina. Ispitanici su redoviti polaznici vrtića.

VARIJABLE

- spol
- karakteristike osobe koju se može opisati pridjevima DOBAR LOŠ ZAO (42 varijable)
- ponašanja koja kod sebe prepoznaje dijete kada se opisuje kao DOBAR LOŠ ZAO (45 varijabli)
- osobe u odnosu na koje djeca pokazuju ponašanja koja se mogu opisati kao DOBAR LOŠ ZAO (26 varijabli)

- karakteristike ponašanja djeteta u odnosu na majku, oca, odnosno odgojitelja u vrtiću, kad se njegovo ponašanje može opisati pridjevom DOBAR (42 varijable).

Ukupno je dakle bilo 156 varijabli istraživanja. (u Prilogu se nalazi Upitnik na osnovu kojeg su deducirane varijable iz dječjih verbalnih odgovora na postavljena pitanja.)

METODE OBRADE REZULTATA

Obrade rezultata provedene su primjenom statističkih funkcija u sklopu programskog paketa Microsoft Excel. Za potrebe opće deskripcije rezultata izračunate su aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata, ANOVA (Bujas, 1967). Korelacija između varijabli izračunata je primjenom Pearsonovog koeficijenta korelacije.

REZULTATI I RASPRAVA

Djeca «dobru» osobu najčešće opisuju kao onu koja se lijepo ponaša ($M = 1.58$; $\sigma = 0.50$), pomaže drugima ($M = 1.44$; $\sigma = 0.50$), lijepo se igra ($M = 1.35$; $\sigma = 0.48$) i ne tuče se ($M = 1.35$; $\sigma = 0.48$). Pojam «dobar» dominantno se opisuje kroz aktivnosti ($M = 1.96$; $\sigma = 0.19$), češće nego kroz stabilne osobine ličnosti ($M = 1.10$; $\sigma = 0.30$). Pri tome se više opisuje kroz ponašanja koja određena osoba čini, dakle afirmativno ($M = 1.71$; $\sigma = 0.46$), nego kroz ponašanja koja određena osoba ne čini, dakle negativno ($M = 1.31$; $\sigma = 0.47$). Nešto rjeđe se pojam «dobrog» opisuje kroz slijedeće varijable: «kupuju za djecu» ($M = 1.08$; $\sigma = 0.27$), «traže dopuštenje» ($M = 1.08$; $\sigma = 0.27$), «dijeli stvari s drugima» ($M = 1.12$; $\sigma = 0.32$), »poslušan je» ($M = 1.19$; $\sigma = 0.40$), «ne svađa se» ($M = 1.21$; $\sigma = 0.41$), «suosjeća» ($M = 1.27$; $\sigma = 0.45$).

Onog tko je dobar djeca opisuju na slijedeći način: “ne smije se tući, gristi, bacati na stepenicama i trčati po hodniku i šapće kad male bebe spavaju.”; «lijepo se igra i pomiri se kad se posvađa”; “kuha, peče kolače”; “lijepo se igra i kad mu dođu gosti sjedne s njima za stol.”; “dobar je onaj s kim se mogu mijenjati za sličice”; “daje poklone – kao Djeda Mraz:”.

Prema vrijednostima aritmetičkih sredina loša osoba za djecu dominantno je ona osoba koja se tuče s drugima ($M = 1.71$; $\sigma = 0.46$), koja «ne sluša» ($M = 1.23$; $\sigma = 0.43$) i «svađa se» ($M = 1.23$; $\sigma = 0.43$). Pojam «loš» je, jednako kao i pojam dobar, češće opisivani kroz aktivnost ($M = 1.94$; $\sigma = 0.24$), a manje kroz stabilne osobine ličnosti ($M = 1.06$; $\sigma = 0.24$). Također se češće opisuje afirmativno, dakle kroz aktivnosti koje određena osoba čini ($M = 1.88$; $\sigma = 0.32$), (“tuče se i ružno govori o mojoj mami, stalno skače i smije se dok teta nešto priča”; “smije se svakome i ljuti se ako netko sjedne pored njega”), a manje negativno, dakle kroz ponašanja koja određena osoba ne čini ($M = 1.13$; $\sigma = 0.34$), («neće pomagati drugima, ništa ne radi samo gleda TV i neće ići u vrtić”). Nešto se rjeđe «loša» osoba opisuje kroz slijedeće varijable: «galami» ($M = 1.17$; $\sigma = 0.38$), «uništava» ($M = 1.15$; $\sigma = 0.36$), «otima» ($M = 1.13$; $\sigma = 0.34$), «ruga se» ($M = 1.12$; $\sigma = 0.32$), «ne pomaže» ($M = 1.08$; $\sigma = 0.27$), «laže» ($M = 1.08$; $\sigma =$

0.27); «loše se ponaša» ($M = 1.08$; $\sigma = 0.27$), «radi što hoće» ($M = 1.06$; $\sigma = 0.24$), «ne znaju što bi sa sobom» ($M = 1.04$; $\sigma = 0.19$).

«Zla» osoba je za djecu ona koja se tuče ($M = 1.38$; $\sigma = 0.49$), krade ($M = 1.37$; $\sigma = 0.49$) i ubija ($M = 1.33$; $\sigma = 0.47$). I ovaj se pojam češće opisuje kroz aktivnosti koje određena osoba čini ($M = 1.85$; $\sigma = 0.36$) (“krade djecu, razbija kuće i zapali kuće i djecu tuče. I sve ljude tuče. Nama trebaju tenkovi da ga ubijemo”; “zagađuje zemlju, ubija životinje, zapali svo drveće”), nego li kroz stabilne osobine ličnosti ($M = 1.13$; $\sigma = 0.34$). Pojam «zao» se također češće opisuje kroz ponašanja koja osoba čini, dakle, afirmativno ($M = 1.90$; $\sigma = 0.90$), nego li kroz ponašanja koja osoba ne čini, dakle, negativno ($M = 1.04$; $\sigma = 0.19$). Pojam «zao» nešto se rjeđe opisuje kroz slijedeće varijable: «puca» ($M = 1.13$; $\sigma = 0.34$), «razbija» ($M = 1.13$; $\sigma = 0.34$), «zarobljava» ($M = 1.13$; $\sigma = 0.34$); «loše se ponaša» ($M = 1.06$; $\sigma = 0.24$), «svađa se» ($M = 1.06$; $\sigma = 0.24$).

Rezultati ANOVA-e ($F = 7.77$) ukazuju na postojanje značajne razlike (uz $p < 0.01$) u opisima pojmova «dobar», «loš» i «zao», na razini varijable «negativno», dakle, na razini ponašanja koja određena osoba ne čini. Pri tome je najveća razlika između opisa pojmova «dobar» i «zao». Pojam «dobar» je statistički značajno češće definiran negativno, dakle, kroz ponašanja koja dijete ne čini. Postoji i statistički značajna razlika između pojmova «dobar» i «loš», ali uz $p < 0.04$. Takvi bi se rezultati mogli dovesti u vezu s vjerojatnom dominacijom tzv. NE-odgoja kod odgojitelja djeteta (roditelja i odgojitelja u vrtiću). Također je moguće su zabrane (upute koje djetetu govore kako se ne bi trebalo ponašati) jednostavno djeci lakše pamtljive u odnosu na afirmativne odgojne postupke (upute o poželjnim načinima ponašanja, pohvale).

Statistički značajna razlika u opisima pojmova «dobar», «loš» i «zao» postoji i na razini varijable «afirmativno» ($F = 4.35$). Najveća je razlika između pojmova «dobar» i «zao» ($p < 0.01$), pri čemu se pojam «dobar» statistički značajno rjeđe definira afirmativno, dakle kroz ponašanja koja određena osoba čini. Razlika između pojmova «loš» i «zao» u ovom smislu minimalna je i neznčajna. Dakle, kada se od djece zahtijeva opis osobe koja je «dobra», «loša» ili «zla» ona će pojam «dobar» opisivati kroz ponašanja koja određena osoba ne ispoljava («ne tuče se», «ne svađa se» i sl.), dok će pojmove «loš» i «zao», u odnosu na pojam «dobar», nešto češće opisivati kroz manifestna ponašanja, dakle, ona koja se čine («tuče se», «krade», «ubija» i sl.). Razlika između «loš» i «zao» u tom je smislu minimalna.

Rezultati ANOVA-e ($F = 2.63$) pokazuju da postoje značajne razlike (ali tek uz $p < 0.08$) u zastupljenosti opisa «dobar», «loš» i «zao», na razini varijable aktivnosti, dakle onoga što određena osoba čini. Najveća razlika pri tome postoji između opisa pojmova «dobar» i «zao». Najrjeđe se kroz aktivnost opisuje pojam «zao». Izgleda da su djeca više sklona opisivati onog tko je «zao» po «trajnim» osobinama ličnosti (npr. «zle» osobe opisuju se kao «kradljivci», «ubojice» i sl.).

Kada djeca opisuju sebe kao dobru osobu onda to najčešće čine kroz slijedeća ponašanja/osobine: «lijepo se igram» ($M = 1.56$; $\sigma = 0.50$), «poslušan sam» ($M = 1.37$; $\sigma = 0.49$), «pomažem» ($M = 1.35$; $\sigma = 0.48$). U samoopisima djece u kojima se referiraju na sebe kao «dobru» osobu također dominiraju aktivnosti, dakle, određena ponašanja koja dijete čini ($M = 1.98$; $\sigma = 0.14$). Djeca se rijetko u tom smislu opisuju koristeći termine koji se odnose na (trajne) osobine ličnosti ($M = 1.02$; $\sigma = 0.14$). Češće su u

samoopisima afirmativni ($M = 1.90$; $\sigma = 0.30$), dakle opisuju se putem onoga što čine češće nego li putem onoga što ne čine, dakle negativno ($M = 1.17$; $\sigma = 0.38$). Rjede korištene varijable kojima djeca opisuju sebe kao dobru osobu su: «lijepo se ponašam» ($M = 1.17$; $\sigma = 0.38$), «ne tučem se» ($M = 1.13$; $\sigma = 0.34$), «ne svađam se» ($M = 1.04$; $\sigma = 0.19$), «dijelim stvari s drugima» ($M = 1.02$; $\sigma = 0.14$), «suosjećam» ($M = 1.02$; $\sigma = 0.14$), «tražim dopuštenje» ($M = 1.02$; $\sigma = 0.14$).

Djeca se najčešće smatraju «lošima» onda kada se tuku ($M = 1.33$; $\sigma = 0.47$) i kada su neposlušna ($M = 1.23$; $\sigma = 0.43$). Ovu svoju karakteristiku također češće opisuju kroz aktivnosti ($M = 1.90$; $\sigma = 0.30$) i afirmativno ($M = 1.83$; $\sigma = 0.38$). Ostale varijable kojima sebe opisuju kao lošu osobu su: «svađam se» ($M = 1.21$; $\sigma = 0.41$), «galamim» ($M = 1.19$; $\sigma = 0.40$), «uništavam» ($M = 1.15$; $\sigma = 0.36$), «loše se ponašam» ($M = 1.12$; $\sigma = 0.32$), «ne znam što hoću» ($M = 1.06$; $\sigma = 0.24$), «radim samo ono što ja želim» ($M = 1.06$; $\sigma = 0.24$), «tužakam» ($M = 1.06$; $\sigma = 0.24$), «ne pomažem» ($M = 1.04$; $\sigma = 0.19$), «lažem» ($M = 1.02$; $\sigma = 0.14$).

Najveći broj djece sebe ne smatra zlom osobom ($M = 1.37$; $\sigma = 0.49$). Jedino ponašanje koje se u nešto većem broju slučajeva vezuje uz samoopis zle osobe je tučnjava ($M = 1.25$; $\sigma = 0.44$). Ostala ponašanja koja djeca uz sebe vežu kada se smatraju zlima su: «loše se ponašam» ($M = 1.13$; $\sigma = 0.34$), «razbijam» ($M = 1.12$; $\sigma = 0.32$), «svađam se» ($M = 1.08$; $\sigma = 0.27$), «galamim» ($M = 1.06$; $\sigma = 0.24$), «pucam» ($M = 1.02$; $\sigma = 1.14$), «kradem» ($M = 1.02$; $\sigma = 1.14$), «lažem» ($M = 1.02$; $\sigma = 1.14$). I u samoopisima se pojam «zao» češće definira kroz aktivnosti ($M = 1.50$; $\sigma = 0.50$). Međutim samoopisi, nešto češće u odnosu na opise, u sebi uključuju ono što se može smatrati trajnim osobinama ličnosti, kada se opisuje pojam «zao» ($M = 1.37$; $\sigma = 0.49$). I u ovom se slušaju pojam zao češće opisuje kroz afirmativno ($M = 1.52$; $\sigma = 0.50$), dakle kroz ono što dijete radi, a da ga to čini zlom osobom.

Rezultati ANOVA-e ($F = 13.21$) pokazuju da postoje značajne razlike (uz $p < 0,01$) u opisivanju sebe kao dobre, loše ili zle osobe na razini varijabla «afirmativno/negativno», dakle na razini ponašanja koja dijete ne čini (negativno), odnosno čini (afirmativno). Najveća je razlika između opisa pojmova «dobar» i «zao». Pojam «zao» je statistički značajno češće definiran negativno, kroz ponašanja koja dijete ne čini. U ovom slučaju, razlika između dobar i loš je minimalna i neznčajna. Također postoji statistički značajna razlika između opisa pojmova «loš» i «zao», uz $p < 0,01$.

Rezultati ANOVA-e ($F = 28.68$) pokazuju da postoje značajne razlike (uz $p < 0,01$) u opisima pojmova «dobar», «loš» i «zao» pomoću varijable «aktivnost», dakle onoga što dijete čini. Najveća je razlika između opisa pojmova «dobar» i «zao», u smislu da se pojam «zao» najrjeđe opisuje kroz aktivnost. U ovom slučaju, razlika između «dobar» i «loš» je minimalna, a značajna je (uz $p < 0,01$) razlika između opisa «loš» i «zao».

Izgleda da su djeca više sklona pojam «zao» opisivati preko tzv. «trajnih» osobina ličnosti, bez obzira da li pri tome govore o sebi ili drugima. «Zao» se više percipira kao trajno obilježje ponašanja, dok su «dobar» i «loš» ponašanja/osobine koja su, izgleda, za djecu više privremena. Dakle, kada djeca opisuju ponašanje osobe koja je «dobra», «loša» ili «zla», onaj koji je «zao» izdvaja se u odnosu na «dobre» i «loše» pomoću «trajnih» osobina ličnosti, te negativno (kroz ponašanja koja dijete ne čini). U pro-

sjeku, djeca većinom opisuju karakteristike «dobar», «loš» i «zao» kroz aktivnosti i kroz afirmativne osobine (makar one bile socijalno nepoželjne), ali razlike u definicijama pojmova «dobar», «loš», «zao» postoje i statistički su značajne.

Većina djece smatra da se dobro ponašaju, odnosno da su dobra, prema mami ($M = 1.56$; $\sigma = 0.50$), tati ($M = 1.52$; $\sigma = 0.50$), bratu/sestri ($M = 1.37$; $\sigma = 0.49$) i prijateljima ($M = 1.35$; $\sigma = 0.48$). Nešto manji broj djece u tom smislu navodi djeda/baku ($M = 1.25$; $\sigma = 0.44$).

Loši su u najvećoj mjeri prema prijateljima ($M = 1.29$; $\sigma = 0.46$) ili uopće nisu loši, odnosno prema nikome se ne ponašaju na način koji bi odgovarao pojmu «loš» ($M = 1.29$; $\sigma = 0.46$). U nešto manjoj mjeri se u ovom kontekstu spominju brat/sestra ($M = 1.21$; $\sigma = 0.41$), majka ($M = 1.19$; $\sigma = 0.40$) i tata ($M = 1.17$; $\sigma = 0.38$).

Da prema nikome nisu zli izjavljuje najveći postotak djece ($M = 1.54$; $\sigma = 0.50$). Znatno manji broj djece navodi kako su zla prema tati ($M = 1.15$; $\sigma = 0.36$), mami ($M = 1.13$; $\sigma = 0.34$) i prijateljima ($M = 1.12$; $\sigma = 0.32$).

Najveći broj djece smatra da ih majka doživljava kao dobre osobe onda kad su poslušna ($M = 1.50$; $\sigma = 0.50$) i kada su lijepo igraju ($M = 1.31$; $\sigma = 0.47$). U nešto manjem broju smatraju da je to onda kada pospremaju ($M = 1.23$; $\sigma = 0.43$), pomažu mami ($M = 1.20$; $\sigma = 0.40$), lijepo se ponašaju ($M = 1.19$; $\sigma = 0.40$), kada se ne tuku ($M = 1.15$; $\sigma = 0.36$), ne svađaju ($M = 1.06$; $\sigma = 0.24$), suosjećaju ($M = 1.04$; $\sigma = 0.19$), traže dopuštenje ($M = 1.02$; $\sigma = 0.14$), dijele stvari s drugima ($M = 1.02$; $\sigma = 0.14$). «Biti dobar prema mami» također se dominantno definira kroz aktivnosti ($M = 2.00$; $\sigma = 0.00$), dakle, ono što dijete radi jer to percipira kao majci prihvatljivo i poželjno, te afirmativno ($M = 1.92$; $\sigma = 0.27$) češće nego negativno, dakle ono što se ne radi ($M = 1.12$; $\sigma = 0.32$).

Dominantna varijabla koja opisuje dijete za kojeg tata smatra da je dobro je poslušnost ($M = 1.62$; $\sigma = 0.49$). Sve ostale varijable rjeđe opisuju djetetov doživljaj atribucije «dobrog» od strane oca («lijepo se igram» ($M = 1.17$; $\sigma = 0.38$), «pomažem, mu» ($M = 1.15$; $\sigma = 0.36$), «pospremam» ($M = 1.13$; $\sigma = 0.34$), «lijepo se ponašam» ($M = 1.08$; $\sigma = 0.27$), «ne tučem se» ($M = 1.06$; $\sigma = 0.24$), «suosjećam» ($M = 1.04$; $\sigma = 0.19$), «tražim dopuštenje» ($M = 1.04$; $\sigma = 0.19$), «ne svađam se» ($M = 1.02$; $\sigma = 0.14$). I u ovom slučaju pojam «dobar za tatu» definira se dominantno afirmativno ($M = 1.85$; $\sigma = 0.36$) kroz aktivnosti koje se čine ($M = 1.96$; $\sigma = 0.19$).

Većina djece smatra da su za odgajatelje u vrtiću dobra ukoliko se lijepo igraju ($M = 1.48$; $\sigma = 0.50$) i pospremaju ($M = 1.40$; $\sigma = 0.50$). Ostale varijable djeca navode nešto rjeđe: «kad se ne tučem» ($M = 1.21$; $\sigma = 0.41$), «kad se lijepo ponašam» ($M = 1.17$; $\sigma = 0.38$), «kad se ne svađam» ($M = 1.13$; $\sigma = 0.34$), «kad joj pomažem» ($M = 1.10$; $\sigma = 0.30$), «kad suosjećam» ($M = 1.04$; $\sigma = 0.19$), «tražim dopuštenje» ($M = 1.04$; $\sigma = 0.19$), «dijelim s drugima» ($M = 1.02$; $\sigma = 0.14$). «Biti dobar odgajatelju» pojam je koji se definira prvenstveno kroz aktivnost ($M = 1.96$; $\sigma = 0.19$) i afirmativno ($M = 1.77$; $\sigma = 0.43$).

Rezultati ANOVA-e pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u odnosu na karakteristike koje opisuju pojam «dobar» (prema mami, tati, odgajatelju) na razini varijable «negativno» ($F = 1.02$). Statistički značajna razlika postoji, ali tek uz nivo

rizika $p < 0.10$, u odnosu na karakteristike koje opisuju pojam «dobar» (prema majci, ocu, odgajatelju u vrtiću) na razini varijable «aktivnost» (onog što dijete radi). Najveća razlika postoji «između» majke i odgajatelja. Čini se da se pojam «dobar prema majci» češće opisuje kroz aktivnost, dakle ono što dijete čini da bi bilo dobro majci, dok se pojam «dobar prema odgajatelju» češće opisuje kroz trajne osobine ličnosti. Dakle, djeca jednakim ponašanjima odgovaraju roditeljima i odgajateljima s ciljem da prema njima budu dobra, odnosno da bi od njih bila prihvaćena i pozitivno vrednovana. S obzirom da se varijabla «poslušnost» više nametnula kod oba roditelja u odnosu na odgajatelje u vrtiću mogli bi zaključiti kako su odgojni postupci roditelja vjerojatno represivniji u odnosu na odgojne postupke odgajatelja. To se posebno odnosi na odgojne postupke oca gdje se poslušnost nametnula kao dominantna varijabla koja opisuje njegovo pozitivno prihvaćanje djeteta.

Statistički značajnih korelacija između različitih skupina varijabli je generalno malo. S obzirom da je teorijski za očekivati veći broj povezanih varijabli koje upisuju poimanje pojmova DOBAR, LOŠ i ZAO, vjerojatno je da ovi pojmovi kod djece nisu dobro definirani. S druge strane, malo značajnih korelacija koje se odnose na spol djeteta, ukazuje da nema bitnih razlika između djevojčica i dječaka u doživljavanju tih pojmova.

U razmatranju korelacija karakteristika koje ima osoba koju se može opisati pridjevima DOBAR, LOŠ, i ZAO («Tko je za tebe...»), došlo se do sljedećih rezultata.

Statistički su značajne sljedeće korelacije varijabli upitnika o doživljaju pojma dobar uz ($p < 0.01$): igranje/pomaganje ($r = -0,49$); ne tuče se/pomaganje ($-0,40$); ne tuče se/dijeljenje ($0,37$); ne svađa se/dijeljenje ($0,55$). Negativna korelacija između igranja i pomaganja može ukazivati i na mogućnost da «igra» koju djeca vole podrazumijeva i sukob (ne-pomaganje). Značajno su povezane (uz $p < 0.01$) sljedeće varijable upitnika o doživljaju pojma «loš»: laganje/svađanje ($r = 0.36$); radi što hoće/tuče se ($r = -0,39$). Pri tome je varijabla «ne znaju što bi sami sa sobom» povezana s najviše negativnih osobina ili ponašanja. Vjerojatno je da djeca percipiraju kao «lošu» djecu koja nemaju diferenciranih interesa, pa vjerojatno «dosađuju» drugima.

Pojam «tko je za tebe zao» najviše je povezan s muškim spolom («pucanje»), lošim ponašanjem, svađanjem.

Općenito govoreći, podjednak je broj značajnih korelacija (uz $p < 0.01$) utvrđeno za pojam «dobar», kao i za pojmove «loš» i «zao». To može značiti da su pojmovi podjednako loše definirani za djecu, barem prema pitanju «Tko je za tebe dobar, loš, zao?».

U razmatranju korelacija karakteristike koje ima dijete kada se ponaša kao da je DOBAR, LOŠ, i ZAO («Kako se ponašaš kad si...»), došlo se do sljedećih rezultata.

Najmanje je statistički značajnih korelacija (11) u vezi pitanja «Kako se ponašaš kad si DOBAR?». Dakle, moguće je da je to najlošije definiran pojam kod djece. Uz očekivane značajne korelacije s karakteristikama: ne tuče se, ne svađa se, lijepo ponašanje (s pojmom DOBAR), indikativne su značajne negativne korelacije igranja s pomaže i poslušan, što može ukazivati na mogućnost da igre djece nemaju nenasilan sadržaj.

15 statistički značajnih korelacija pronađeno je u vezi pitanja «Kako se ponašaš kad si LOŠ?». Uz očekivane značajne korelacije s karakteristikama: ne pomaže, ne dijeli igračke, radi što hoće (s pojmom LOŠ), indikativne su značajne korelacije: ne sluša – radi što hoće (pozitivna), dječaci – aktivnost (pozitivna). Dakle, vjerojatno je da je aktivnost dječaka uglavnom poimana kao nešto loše (npr. nemir, «divljanje»), dok je neposlušnost možda povremeno i sputavanje dječje slobodne spontane aktivnosti (po mišljenju djece).

Čak 25 statistički značajnih korelacija pronađeno je u vezi pitanja «Kako se ponašaš kad si ZAO?». Dakle, ovo je potencijalno najbolje definiran pojam kod predškolske djece. Pojam ZAO opisan je značajnim korelacijama: muški spol, loše ponašanje, razbijanje, tučnjava, tvrdnjom «ja nisam zao». Dječaci su još naglašenije negativno asocirani s ponašanjima: tuče se (pozitivna korelacija), tvrdnjom «ja nisam zao» (negativna), aktivnost. Izgleda da su za djecu neka ponašanja koja opisuju pojam «biti zao» za dječake čak i poželjna (doživljaj maskulnosti). Zbog toga je vjerojatno da dječaci za sebe i kažu «ja nisam zao».

U razmatranju korelacija ponašanja koja djeca pokazuju, a koja se mogu opisati kao DOBAR, LOŠ, i ZAO u odnosu na osobe iz njihova okruženja («Prema kome si ...»), došlo se do sljedećih rezultata.

Nema bitnijih razlika u ponašanjima prema osobama iz okoline djeteta, u odnosu na moralnu stranu ponašanja. U principu, visoka je pozitivna povezanost ponašanja prema mami i tati (bilo to ponašanje dobro, loše ili zlo), ali i braći/sestrama. Dobro (kao i loše) ponašanje bitno je drugačije u odnosu na roditelje i braću/sestre, u odnosu na prijatelje. Moguće je da su djevojčice više orijentirane na pomaganje i obitelj, jer se više ponašaju kao «dobre» prema braći i sestrama (značajna pozitivna korelacija). Dječaci su više (prema statistički neznačajno) orijentirani prema prijateljima.

U razmatranju korelacija ponašanja koja djeca pokazuju u odnosu na majku, oca i odgojitelja, koja se mogu opisati kao DOBAR («Kako se ponašaš kad si prema nekome DOBAR?») došlo se do sljedećih rezultata (izdvojene su odgojno najindikativnije, a statistički značajne korelacije).

U odnosu na «dobro» ponašanje prema mami, pronađene su negativne a značajne korelacije između igranja i poslušnosti ($r = -0.67$, $p < 0.01$), te igranja i pomaganja ($r = -0.33$, $p < 0.05$). Karakteristika koja se može opisati kao «nesvađanje» (dakle, opet svojevrsna poslušnost), pokazala je najveći broj značajnih povezanosti s ostalim varijablama (5). Dakle, opet se potvrđuje asociranost igranja s negativnim atributima, u kontekstu moralnog poimanja djece (igranje je nešto suprotno od poslušnosti i pomaganja).

U odnosu na tatu, dijete «dobrotu» ponašanja definira kroz «ne-tučnjavu» (5 statistički značajnih korelacija). To je osobito naglašeno za dječake ($r = -0.29$, $p < 0.05$), a osobina «ne tuče se» negativno korelira s poslušnošću ($r = -0.31$, $p < 0.05$), a pozitivno s nesvađanjem ($r = 0.57$, $p < 0.01$). Vjerojatno je da je otac «figura» koja više tolerira blaže oblike nasilja, izuzev tučnjave.

U odnosu na odgojitelja, dijete «dobrotu» ponašanja definira kroz «ne-tučnjavu» i «ne-svađu» (međusobna statistički značajna korelacija $r = 0.49$, uz $p < 0.01$). S druge strane pozitivno su asocirane poslušnost, dijeljenje i pomaganje, kao osobine koje odgo-

jitelj preferira. Dakle, odgojitelj pokazuje jasniju preferenciju odgojno poželjnih vrijednosti, dok je u odnosu na negativna obilježja «dobrote», u biti kombinacija obje roditeljske figure.

ZAKLJUČCI

1. Premda istraživanje ima ograničenja u mogućnosti generalizacije, da se zaključiti sljedeće:

- postoji značajna razlika u doživljaju pojmova «dobar», «loš» i «zao», kod djece predškolske dobi, i prema karakteristikama osobe i prema ponašanjima, koja se ponaša kao DOBAR LOŠ ZAO.

- dječaci i djevojčice podjednako doživljavaju te pojmove.

2. U kontekstu Kohlbergove i Piagetove teorije može se zaključiti da djeca moralno rasuđuju karakteristično za dob, dakle karakteristično za fazu moralnog realizma, odnosno konvencionalnog stupnja rasuđivanja. Naime, iz odgovora se može vidjeti da djeca daju socijalno poželjne karakteristike kada opisuju aktivnosti ili karakteristike DOBRIH, a nepoželjne kod opisa LOŠIH i ZLIH.

Djeca većinom opisuju karakteristike «dobar», «loš» i «zao» kroz aktivnosti i kroz afirmativne osobine (makar one bile socijalno nepoželjne), ali razlike u definicijama pojmova «dobar», «loš», «zao» postoje i statistički su značajne.

3. Mali broj statistički značajnih korelacija ukazuje na vjerojatnost da su ovi pojmovi su još nedovoljno jasno definirani kod predškolske djece.

Na temelju rezultata istraživanja, izgleda da humanistički pristup, barem u ovom istraživanju, nije imao bitnih utjecaja na “stereotipe” o DOBRIM; LOŠIM i ZLIM ljudima i ponašanjima: manje se afirmiraju pozitivne vrijednosti, a više kakav čovjek ili dijete ne treba biti ili kako se ne smije ponašati.

LITERATURA

1. FURLAN, I. (1984), *Čovjekov psihički razvoj*, Zagreb: Školska knjiga
2. MARKOČIĆ, M. (1987), *Karakteristike i psihološki uvjeti optimalnog razvoja predškolskog djeteta* (radni materijal), Zagreb: Zavod za PPS Grada Zagreba i ZO Zagreb
3. NIKOLIĆ, S. (1990), *Svijet dječje psihe*, Zagreb: Prosvjeta
4. ORNSTEIN, R. (2001), *Korijeni našeg «ja»*, Zagreb: Educa
5. *Programsko usmjerenje odgoja i obrazovanja predškolske djece* (1991). Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture RH, 7/8 (2001)
6. VASTA, R., HAITH., M. M, MILLER, S.A. (1998), *Dječja psihologija*, Zagreb: Naklada Slap

SOME FEATURES OF EXPERIENCE-LINKED NOTIONS OF “GOOD”, “BAD” AND “EVIL” IN PRE-SCHOOL CHILDREN

S u m m a r y

Concepts «good», «bad» and «evil» are often important base of child's moral development. At pre-school children, experience about these concepts depends about characteristics of the cognitive, social and emotional development. However, the important role in forming child's experience about these concepts have persons involved in child's early education: parents, other family members, teachers in the kindergarten.

The main aim of this research is to find characteristics of child's experience the concepts «good», «bad» and «evil», from the aspect of the characteristics at persons who could be described with these concepts. 52 children, aged from 5,5 to 7, from DV «Maslacak» in Zapresic were examined. A questionnaire SERGIOLEONE was applied, with 156 variables that describe personal characteristics and behaviours that could be described as «good», «bad» and «evil». Methods for data analysis: arithmetical means and standard deviations, ANOVA, Pearson's correlations.

All elaborated concepts were more described affirmative, in general (hence, not with negation), and using activities. However, several statistical significant differences in experience concepts «good», «bad» and «evil» were found. Maximal difference is generally found between the experience concepts GOOD and EVIL, while the status of the concept BAD is sometimes closer to GOOD, sometimes to BAD. Despite the fact that research has some limitations in possibility of the generalization, could be concluded as following: (1) significant difference is found, in children's experience «good», «bad» and «evil»; (2) boys and girls similar experienced these concepts; (3) these concepts weren't clear defined at the pre-school children.

Keywords: moral development, concepts, experience, pre-school, children

ALCUNI ASPETTI DELL'ESPERIENZA VISSUTA DEI CONCETTI “BUONO”, “CATTIVO” E “MALVAGIO” NEI BAMBINI IN ETÀ PRESCOLARE

R i a s s u n t o

I concetti “buono”, “cattivo” e “malvagio” spesso rappresentano la base dello sviluppo morale del bambino. Nel bambino in età prescolare l'esperienza vissuta di questi concetti dipende dalle caratteristiche del suo sviluppo cognitivo, emozionale e sociale. D'altra parte, un ruolo rilevante nella formazione di tali concetti hanno le persone che educano il bambino: i genitori, i membri della famiglia ristretta, i parenti, nonché gli educatori della scuola dell'infanzia. L'obiettivo di questo saggio è constatare le caratteristiche dell'esperienza vissuta dei bambini riguardo ai concetti “buono”, “cattivo” e “malvagio” a partire dagli aspetti del comportamento delle persone che si possono descrivere con questi concetti. I soggetti dell'inchiesta sono 52 bambini della scuola dell'infanzia “Maslačak” di Zaprešić, del gruppo dei grandi (da 5,5 a 7 anni) che frequentano regolarmente la scuola. È stato usato il questionario SERGIOLEONE con 156 variabili che descrivono le caratteristiche delle persone nonché i comportamenti che si possono definire con gli aggettivi BUONO, CATTIVO, MALVAGIO. Il metodo di elaborazione dei dati è: media aritmetica, deviazione standard, ANOVA, correlazione di Pearson.

Tutti i concetti vengono definiti in forma affermativa (non in quella negativa) nonché in base ad attività concrete. Sono state trovate differenze statisticamente

significative nell'esperienza vissuta riguardante i concetti "buono", "cattivo" e "malvagio". La differenza più grande è stata trovata fra i concetti buono e malvagio, mentre lo status del concetto di cattivo è, a volte più vicino a quello di BUONO, a volte a quello di MALVAGIO. Benché ci sono dei limiti nella possibilità di trarre conclusioni generali, possiamo concludere che: (1) tra i bambini in età prescolare esiste una differenza significativa nella percezione dei concetti di "buono", "cattivo" e "malvagio"; (2) i bambini e le bambine percepiscono allo stesso modo le esperienze vissute dei concetti "buono", "cattivo" e "malvagio"; (3) questi concetti vengono definiti in modo poco chiaro dai bambini in età prescolare.

Parole chiave: *sviluppo morale, concetti, esperienze vissute, prescolare, bambini*

PRILOG

Upitnik za djecu "SERGIOLEONE" (autori, 2005.)

1. Znaš li nekoga tko je dobar? (Po čemu znaš da on dobar? Kako se dobri ljudi ponašaju?)
2. Znaš li nekoga tko je loš? (Po čemu znaš da je on loš? Kako se loši ljudi ponašaju?)
3. Znaš li nekoga tko je zao? (Po čemu znaš da je on zao? Kako se zli ljudi ponašaju?)
4. Kad si dobar? (Kako se ponašaš kad si dobar?)
5. Prema kome si dobar?
6. Kad si loš? (Kako se ponašaš kad si loš?)
7. Prema kome si loš?
8. Kad si zao? Kako se ponašaš kad si zao?
9. Prema kome si zao?
10. Kad mama kaže «Budi dobar», što to znači? Kako se moraš onda ponašati?
11. Kad tata kaže «Budi dobar», što to znači? Kako se moraš onda ponašati?
12. Kad teta kaže «Budi dobar», što to znači? Kako se moraš onda ponašati?

Tablica 1.

Prosječni rezultati varijabli upitnika o doživljaju pojmova DOBAR LOŠ ZAO kod djece školskih obveznika (N=52) - "Tko je za tebe: DOBAR, LOŠ, ZAO ?"

	VARIJABLE	ARITMETIČKA SREDINA	STANDARDNA DEVIJACIJA	VARIJANCA
	SPOL	1,58	0,50	0,25
TKO JE DOBAR	LIJEPOPON	1,27	0,45	0,20
	SUOSJEĆA	1,19	0,40	0,16
	KUPUJU ZA DJECU	1,08	0,27	0,07
	TRAŽI DOPUŠTENJE	1,08	0,27	0,07
	POSLUŠNOST	1,19	0,40	0,16
	POMAŽE	1,44	0,50	0,25
	DIJELJENJE	1,12	0,32	0,10
	IGRANJE	1,35	0,48	0,23
	NE TUČE	1,35	0,48	0,23
	NE SVAĐA	1,21	0,41	0,17
	AKTIVNOST	1,96	0,19	0,04
	OSOBI	1,10	0,30	0,09
	AFIRMATIVNO	1,71	0,46	0,21
	NEGACIJA	1,31	0,47	0,22

TKO JE LOŠ	NE SLUŠA	1,23	0,43	0,18
	NE POMAŽE	1,08	0,27	0,07
	SVADA SE	1,23	0,43	0,18
	TUČE SE	1,71	0,46	0,21
	OTIMAJU	1,13	0,34	0,12
	UNIŠTAVAJU	1,15	0,36	0,13
	LAŽU	1,08	0,27	0,07
	LOŠE PONAŠA	1,08	0,27	0,07
	NE ZNAJU ŠTO BI	1,04	0,19	0,04
	RADI ŠTO HOĆE	1,06	0,24	0,06
	RUGAJU SE	1,12	0,32	0,10
	GALAMA	1,17	0,38	0,15
	AKTIVNOST	1,94	0,24	0,06
	OSOBINA	1,06	0,24	0,06
	AFIRMATIVNO	1,88	0,32	0,10
	NEGACIJA	1,13	0,34	0,12
	TKO JE ZAO	PUCAJU	1,13	0,34
UBIJAJU		1,33	0,47	0,22
LOŠE PONAŠA		1,06	0,24	0,06
KRADU		1,37	0,49	0,24
RAZBIJAJU		1,13	0,34	0,12
TUČE SE		1,38	0,49	0,24
SVADA SE		1,06	0,24	0,06
ZAROBLJAVAJU		1,13	0,34	0,12
AKTIVNOST		1,85	0,36	0,13
OSOBINA		1,13	0,34	0,12
AFIRMATIVNO		1,90	0,30	0,09
NEGACIJA		1,04	0,19	0,04
NE ZNAM		1,06	0,24	0,06

Tablica 2.

Prosječni rezultati varijabli upitnika o doživljaju pojmova DOBAR LOŠ ZAO kod djece školskih obveznika (N=52) - "Kako se ponaša netko kad je: DOBAR, LOŠ, ZAO ?"

	VARIJABLE	ARITMETIČKA SREDINA	STANDARDNA DEVIJACIJA	VARIJANCA
PONAŠANJE DOBAR	DIJELJENJE IGRAC	1,02	0,14	0,02
	LIJEPOPON	1,17	0,38	0,15
	SUOSJEĆA	1,02	0,14	0,02
	TRAŽI DOPUŠTENJE	1,02	0,14	0,02
	POSLUŠNOST	1,37	0,49	0,24
	POMAŽE	1,35	0,48	0,23
	DIJELJENJE	1,02	0,14	0,02
	IGRANJE	1,56	0,50	0,25
	NE TUČE	1,13	0,34	0,12
	NE SVAĐA	1,04	0,19	0,04
	AKTIVNOST	1,98	0,14	0,02
	OSOBINA	1,02	0,14	0,02
	AFIRMATIVNO	1,90	0,30	0,09
	NEGACIJA	1,12	0,32	0,10
	PONAŠANJE LOŠ	NE SLUŠA	1,23	0,43
NE POMAŽE		1,04	0,19	0,04
SVAĐA SE		1,21	0,41	0,17
TUČE SE		1,33	0,47	0,22
LAŽU		1,02	0,14	0,02
LOŠE PONAŠA		1,12	0,32	0,10
NE ZNAJU ŠTO BI		1,06	0,24	0,06
RADI ŠTO HOĆE		1,06	0,24	0,06
NE DIJELI		1,02	0,14	0,02
TUŽAKA		1,06	0,24	0,06
UNIŠTAVA		1,15	0,36	0,13
GALAMA		1,19	0,40	0,16
AKTIVNOST		1,90	0,30	0,09
OSOBINA		1,08	0,27	0,07
AFIRMATIVNO		1,83	0,38	0,15

	NEGACIJA	1,17	0,38	0,15
PONAŠANJE ZAO	PUCAJU	1,02	0,14	0,02
	UBIJAJU	1,00	0,00	0,00
	LOŠE PONAŠA	1,13	0,34	0,12
	KRADU	1,02	0,14	0,02
	RAZBIJAJU	1,12	0,32	0,10
	TUČE SE	1,25	0,44	0,19
	GALAMA	1,06	0,24	0,06
	LAŽU	1,02	0,14	0,02
	SVAĐA SE	1,08	0,27	0,07
	NIJE ZAO	1,37	0,49	0,24
	AKTIVNOST	1,50	0,50	0,25
	OSOBINA	1,37	0,49	0,24
	AFIRMATIVNO	1,52	0,50	0,25
	NEGACIJA	1,33	0,47	0,22
	NE ZNAM	1,10	0,30	0,09

Tablica 3.

Prosječni rezultati varijabli upitnika o doživljaju pojmova DOBAR LOŠ ZAO kod djece školskih obveznika (N=52) - "Prema kome si: DOBAR, LOŠ, ZAO?"

	VARIJABLE	ARITMETIČKA SREDINA	STANDARDNA DEVIJACIJA	VARIJANCA
PREMA KOM DOBAR	LJUDIMA	1,12	0,32	0,10
	PRIJATELJIMA	1,35	0,48	0,23
	DJECI	1,00	0,00	0,00
	MAMI	1,56	0,50	0,25
	TATI	1,52	0,50	0,25
	BRAT /SESTRA	1,37	0,49	0,24
	DJED/BAKA	1,25	0,44	0,19
	OSTALI	1,19	0,40	0,16
PREMA KOM LOŠ	LJUDIMA	1,02	0,14	0,02
	PRIJATELJIMA	1,29	0,46	0,21
	DJECI	1,00	0,00	0,00
	MAMI	1,19	0,40	0,16
	TATI	1,17	0,38	0,15
	BRAT /SESTRA	1,21	0,41	0,17
	DJED/BAKA	1,04	0,19	0,04
	NIKOME	1,29	0,46	0,21
OSTALI	1,04	0,19	0,04	
PREMA KOM ZAO	LJUDIMA	1,00	0,00	0,00
	PRIJATELJIMA	1,12	0,32	0,10
	DJECI	1,00	0,00	0,00
	MAMI	1,13	0,34	0,12
	TATI	1,15	0,36	0,13
	BRAT /SESTRA	1,08	0,27	0,07
	DJED/BAKA	1,04	0,19	0,04
	NIKOME	1,54	0,50	0,25
OSTALI	1,06	0,24	0,06	

Tablica 4.

Prosječni rezultati varijabli upitnika o doživljaju pojmova DOBAR LOŠ ZAO kod djece školskih obveznika (N=52) - "Kako se ponašaš prema kome kad si DOBAR?"

	VARIJABLE	ARITMETIČKA SREDINA	STANDARDNA DEVIJACIJA	VARIJANCA
KAKO SI PREMA MAMI DOBAR	LJIEPOPON	1,19	0,40	0,16
	SUOSJEĆA	1,04	0,19	0,04
	TRAŽI DOPUŠTENJE	1,02	0,14	0,02
	POSLUŠNOST	1,50	0,50	0,25
	POMAŽE	1,20	0,40	0,16
	DIJELJENJE	1,02	0,14	0,02
	IGRANJE	1,31	0,47	0,22
	POSPREMANJE	1,23	0,43	0,18
	NE TUČE	1,15	0,36	0,13
	NE SVADA	1,06	0,24	0,06
	AKTIVNOST	2,00	0,00	0,00
	OSOBINA	1,00	0,00	0,00
	AFIRMATIVNO	1,92	0,27	0,07
	NEGACIJA	1,12	0,32	0,10
KAKO SI PREMA TATI DOBAR	LJIEPOPON	1,08	0,27	0,07
	SUOSJEĆA	1,04	0,19	0,04
	TRAŽI DOPUŠTENJE	1,04	0,19	0,04
	POSLUŠNOST	1,62	0,49	0,24
	POMAŽE	1,15	0,36	0,13
	DIJELJENJE	1,00	0,00	0,00
	IGRANJE	1,17	0,38	0,15
	POSPREMANJE	1,13	0,34	0,12
	NE TUČE	1,06	0,24	0,06
	NE SVADA	1,02	0,14	0,02
	AKTIVNOST	1,96	0,19	0,04
	OSOBINA	1,00	0,00	0,00
	AFIRMATIVNO	1,85	0,36	0,13
	NEGACIJA	1,12	0,32	0,10

KAKO SI PREMA ODGOJITELJUDOBAR	LIJEPOPON	1,17	0,38	0,15
	SUOSJEĆA	1,04	0,19	0,04
	TRAŽI DOPUŠTENJE	1,04	0,19	0,04
	POSLUŠNOST	1,17	0,38	0,15
	POMAŽE	1,10	0,30	0,09
	DIJELJENJE	1,02	0,14	0,02
	IGRANJE	1,48	0,50	0,25
	POSPREMANJE	1,40	0,50	0,25
	NE TUČE	1,21	0,41	0,17
	NE SVADA	1,13	0,34	0,12
	AKTIVNOST	1,96	0,19	0,04
	OSOBIŃA	1,02	0,14	0,02
	AFIRMATIVNO	1,77	0,43	0,18
	NEGACIJA	1,23	0,43	0,18